

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ
ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ**

Методичні рекомендації

Київ – 2018

УДК 343.6
ББК Х 628.1
К – 320

Авторський колектив:

Процюк О. В., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Алексєєва-Процюк Д. О., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ)

Рецензенти:

Мисливий В. А., доктор юридичних наук, професор; професор кафедри публічного права Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського»,

Осадчий В. І., доктор юридичних наук, професор; в.о. завідувача кафедри правосуддя Державного університету інфраструктури та технологій

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2017 р. (протокол № 2)

К – 320 Кваліфікація порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: метод. рек. / [О. В. Процюк, Д. О. Алексєєва-Процюк]. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 55 с.

У методичних рекомендаціях містяться загальні положення щодо порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, проаналізовано всі структурні елементи складів злочину, що містяться в ст. 143 КК України, особливу увагу зосереджено на ч. 1 ст. 143 КК України як найбільш складної для кваліфікації. Диференційовано спеціальних суб'єктів і об'єктивну сторону порушення встановленого законом порядку трансплантації органів. Розглянуто кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин, а також особливості кваліфікації та відмежування злочинів, передбачених ст. 143 КК України від інших злочинів.

Для слідчих, працівників прокуратури, суду, адвокатів, а також науковців, викладачів, студентів та курсантів.

ББК Х 628.1

© Національна академія внутрішніх справ, 2018

© Процюк О. В., Алексєєва-Процюк Д. О.

Зміст

Вступ.....	3
1. Загальні положення щодо порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.....	5
2. Об'єкт порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.....	8
3. Об'єктивна сторона порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.....	15
4. Суб'єкт порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.....	24
5. Суб'єктивна сторона порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.....	30
6. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин.....	35
7. Відмежування злочинів, передбачених ст. 143 КК України від інших злочинів.....	38
Список використаних джерел.....	41
Додатки.....	45

Вступ

Конституцією України в ч. 1 ст. 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому державою різноманітними правовими механізмами гарантується забезпечення цих прав. Одним із найбільш потужних є встановлення кримінальної відповідальності за посягання на ці блага.

В той же час останніми десятиріччями такий напрям медицини як трансплантологія визначається стрімким розвитком та гучними досягненнями. Відповідно, у цю сферу залучаються кошти з бюджету держави, а також меценатів, інвесторів тощо, вартість самої операції по трансплантації в зарубіжних країнах може досягати сотень тисяч доларів США, вартість органів та тканин людини на світовому «чорному» ринку – десятків тисяч доларів. Все це є привабливим для злочинців, тому кількість кримінальних правопорушень в цій сфері збільшується. За даними управління ООН щодо наркотиків та злочинності, кожен рік в світі здійснюють тисячі незаконних операцій щодо пересадки органів та тканин, найбільше – нирок, печінки та рогівки ока.

В Україні багато проблем з трансплантацією органів стосуються пересадки як від живої людини, так і від померлої. Згідно з українським законодавством, від живого донора пересадити орган можуть тільки обмеженому колу родичів або чоловіку/дружині. Виняток становлять лише біологічні матеріали, які регенеруються, наприклад, кістковий мозок. Більш того, взяти орган чи тканини у донора-трупа можна тільки після отримання його письмової згоди за життя або ж письмової згоди його близьких та родичів (презумпція незгоди), надання ж такої згоди в нашій країні не надто розповсюджено.

Законодавцем 16 липня 1999 р. було прийнято Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» № 1007-XIV, метою якого є визначення умов і порядку застосування трансплантації як спеціального методу лікування, забезпечення додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності. Також правовому регулюванню права на трансплантацію присвячена низка міжнародних документів.

Також для посилення боротьби зі злочинами у сфері трансплантології Кримінальний кодекс України 2001 р. містить низку норм, які встановлюють відповідальність за такі посягання, зокрема, ст. 143 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

Однак, не зважаючи на це, досі існують прогалини та недоліки положень діючого законодавства України щодо трансплантації, що обумовлене недосконалим державним регулюванням діяльності закладів та наукових установ, пов'язаних з трансплантацією; невідповідністю світовій практиці в цій галузі

стосовно встановлення презумпції незгоди особи стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті; низькою довірою населення в державі до порядку взяття та використання органів померлих донорів, що не відповідає міжнародним тенденціям розвитку сфери трансплантації; відсутністю достатньої кількості закладів охорони здоров'я, що можуть забезпечувати надання хворим якісної високотехнологічної медичної допомоги та ін.

Тому дослідження підстав кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини має не лише наукове, а й практичне значення, адже в умовах застосування нових методів лікування набуває особливо важливого значення охорона та захист інтересів донора і реципієнта.

Отже, метою цих методичних рекомендацій є розроблення на основі аналізу положень КК України, інших законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, а також слідчої практики механізму кваліфікації порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

1. Загальні положення щодо порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

1. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Незаконна торгівля органами або тканинами людини, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

5. Дії, передбачені частинами другою, третьою чи четвертою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади і займатися певною діяльністю на строк до трьох років [26].

Враховуючи, що ст. 143 КК України містить п'ять частин, для дослідження проблеми кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини попередньо необхідно з'ясувати, скільки окремих злочинів передбачено цією статтею. Підтримуємо точку зору ***дослідників, які вважають, що форми описування діянь, передбачених у ст. 143 КК України, дають підстави для формування чотирьох самостійних складів злочинів*** [11; 34; 55]:

1. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК України);

2. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК України);

3. Незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143 КК України);

4. Участь у транснаціональних організаціях, які займаються діяльністю, передбаченою частинами другою, третьою чи четвертою ст. 143 (ч. 5 ст. 143 КК України).

Такий висновок зумовлений тим, що наведені склади злочинів суттєво відрізняються між собою об'єктивними та суб'єктивними ознаками.

Крім самостійних складів злочинів, ст. 143 КК України передбачає також **дві кваліфікуючі ознаки:**

вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 3);

вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного (ч. 3).

Та одну особливо кваліфікуючу ознаку: дії, передбачені частинами другою, третьою чи четвертою ст. 143 КК України, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 5).

Умови та порядок правомірності трансплантації органів або тканин людини зазначені в Законі України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV [13].

Даних аспектів стосуються також ст.ст. 270, 281, 283, 284 Цивільного кодексу України – регламентування права на життя, права на охорону здоров'я; ст.ст. 289, 290 ЦК України – право розпоряджатися після своєї смерті органами та іншими анатомічними матеріалами тіла.

Правовому регулюванню права на трансплантацію присвячена низка міжнародних документів, зокрема Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдо, 4 квітня 1997 р.), яка була підписана Україною 22 березня 2002 р., але на даний час не ратифікована; Додатковий протокол до Конвенції про права людини і біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини (Страсбург, 24 січня 2002 року); Резолюція про приведення у відповідність законодавства держав-учасниць щодо питань вилучення, пересадки і трансплантації матеріалів організму людини № (78) 29, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 1978 р.; Сіднейська декларація щодо смерті (ВМА, 1968 р.) та ін. [56].

Водночас, відповідно до ст. 3 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», дія Закону не поширюється на:

1) донорство крові та (або) її компонентів і діяльність, пов'язану з їх використанням;

2) трансплантацію статевих залоз, репродуктивних клітин та живих ембріонів;

3) аутотрансплантацію – пересадку людині взятого у неї анатомічного матеріалу;

4) імплантацію – пересадку біоімплантатів і штучно виготовлених замінників органів;

5) взяття анатомічних матеріалів для діагностичних досліджень;

6) діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» можна поділити на наступні блоки:

- умови та порядок застосування трансплантації;

- перевезення анатомічних матеріалів людини;

- заклади та установи, що можуть здійснювати діяльність, пов'язану з трансплантацією;

- діяльність, пов'язану з трансплантацією.

Державні та комунальні заклади охорони здоров'я і державні наукові установи можуть бути акредитовані для застосування трансплантації та здійснення іншої, пов'язаної з нею діяльності:

- взяття гомотрансплантатів у живих донорів;

- взяття анатомічних матеріалів у померлих донорів;

- зберігання і перевезення анатомічних матеріалів людини;

- виготовлення біоімплантатів.

Також для правильної кваліфікації порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини має значення вивчення наступних нормативно-правових актів, на які відсилає Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» та дозволяють правильно визначати суб'єкта, об'єктивну та суб'єктивну сторони злочину, передбаченого ст. 143 КК України:

1) «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини», затверджений Наказом МОЗ України від 23 вересня 2013 р. № 821 [44];

2) Наказ МОЗ 25 вересня 2000 № 226 «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» [45], який затверджує такі документи, які мають значення для кваліфікації:

- Інструкцію щодо вилучення органів людини в донора-трупа;

- Інструкцію щодо вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа;

- Перелік органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа;

- Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини;

– Умови забезпечення збереження анатомічних матеріалів під час їх перевезення.

3) «Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозоку» [43], затверджений наказом МОЗ України від 04 травня 2000 р. № 96;

4) «Інструкція щодо вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа» [17], затверджена наказом МОЗ України від 25 вересня 2000 р. № 226.

5) «Перелік державних та комунальних закладів охорони здоров'я і державних наукових установ, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів людині» [13], затверджений Постановою КМУ від 24 квітня 2000 р. № 695 «Про деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині».

2. Об'єкт порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

Встановлення об'єкту складу злочину дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, встановити його суспільно небезпечні наслідки, що сприяє правильній кваліфікації діяння, а також забезпечує його відмежування від суміжних складів злочину.

Об'єкт злочину має відповісти на запитання – на що посягає злочинець [6, с. 60].

Об'єкт злочину – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди (визначення у вузькому розумінні) [24, с. 90–92; 6, с. 60]. Об'єкт злочину в широкому розумінні – це елемент складу злочину, що охоплює суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода чи створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе потерпілого від злочину та предмет злочину [33, с. 57; 6, с. 60].

Безпосередній об'єкт злочину – це конкретні суспільні відносини, які охороняються певною кримінально-правовою нормою і на які посягає злочин, заподіюючи чи створюючи загрозу заподіяння їм шкоди. Основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які законодавець передусім прагнув поставити під охорону, цим відносинам завжди завдається шкода або створюється реальна загроза її заподіяння.

Під *додатковим безпосереднім об'єктом* розуміють ті суспільні відносини, які зазнають шкоди або реальної загрози її заподіяння поряд з основним об'єктом злочину. *Додатковий безпосередній об'єкт* може бути як *обов'язковим*, так і *факультативним*. Суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом злочину завжди заподіюється шкода або створюється реальна загроза їх заподіяння, охоплюється поняттям додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкта. *Додатковий факультативний безпосередній об'єкт* складають суспільні відносини, яким не завжди заподіюється шкода або не завжди створюється загроза її заподіяння при вчиненні суспільно небезпечного діяння [24, с. 100].

Структура об'єкта злочину має наступні складові:

- суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода чи створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака);
- потерпілий від злочину (факультативна ознака);
- предмет злочину (факультативна ознака) [6, с. 60].

Структурними елементами суспільних відносин є:

- суб'єкти (учасники, носії) суспільних відносин;
- предмет суспільних відносин;
- соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин [6, с. 60].

Основним безпосереднім об'єктом порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є здоров'я та життя особи, а також тілесна недоторканість людини, а **додатковим обов'язковим об'єктом** – установлений порядок трансплантації органів чи тканин людини або торгівлі ними [36, с. 328].

Статут Всесвітньої організації охорони **здоров'я** визначає його як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів [51, с. 32].

Життя людини як фізіологічний процес завжди протікає в часі, а тому має свій початок і кінець. Початковим моментом слід вважати початок фізіологічних пологів. З моменту народження людина є носієм права на життя. Кінцевим моментом життя, за загальним правилом, вважається біологічна смерть людини, тобто момент незворотної загибелі організму як цілого, коли зупинена серцева діяльність, зникла пульсація у великих артеріях, припинено дихання, втрачені функції центральної нервової системи [3, с. 18]. У сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, у випадку вилучення органів у донора–трупа, моментом смерті визнається «смерть мозку».

Міністерством охорони здоров'я виданий Наказ, який затверджує інструкцію **«Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини»** [44].

Визнання еквівалентності діагнозів «смерть мозку» та «смерть всього організму» є без сумніву досягненням [54, с. 55] і надзвичайною подією в історії

сучасної медицини, але у зв'язку з постійним удосконаленням критеріїв смерті мозку створюється небезпека зловживань з боку лікарів-трансплантологів, існує ризик передчасного вилучення органів з метою їх трансплантації [4], тобто до моменту настання смерті донора. Передчасне встановлення смерті особи призводить до того, що померлою визнається особа, яка на момент констатації смерті є ще живою, і в подальшому відбувається вилучення анатомічних матеріалів людини в такого донора. Такі випадки вже не є підставою вважати різновидом зловживань у сфері посмертного донорства, адже вони вчинюються відносно живої особи.

Неправомірна констатація смерті донора з метою подальшого вилучення в нього органів або тканин може бути наслідком як умисних, так і необережних дій.

Тому такі дії, на думку С. В. Гринчака, (якщо вищезазначені дії були необережними – *зазначено авторами*) вимагають, в першу чергу, кваліфікації за ч. 1 ст. 143 КК України, але оскільки санкція цієї статті є більш м'якою, порівняно з санкцією ч. 1 ст. 119 КК України, то вимагається кваліфікація за сукупністю ч. 1 ст. 143 КК України та ч. 1 ст. 119 КК України. Якщо неправильна констатація смерті донора з метою вилучення в нього анатомічних матеріалів вчинена навмисно, такі діяння консилиуму лікарів є нічим іншим, як умисним протиправним заподіянням смерті потерпілому, та потребують кваліфікації за ст. 115 КК України. Крім того, враховуючи, що в цьому випадку умисно порушено порядок встановлення факту смерті потерпілого, який є потенційним донором анатомічних матеріалів для трансплантації, цей злочин додатково необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 143 КК України [10].

Завідомо неправильне встановлення факту смерті може бути вчинене щодо життєздатного та нежиттєздатного донора. Ці випадки суттєво відрізняються між собою за ступенем суспільної небезпеки. Якщо в першому випадку своєчасне надання належної медичної допомоги хворому може зберегти йому життя, то в другому позбавляється життя людина, яка за станом здоров'я приречена на смерть [8, с. 79]. Кваліфікація зазначених діянь не буде відрізнятися між собою [10].

В той же час термін «приречена на смерть» не є юридично коректним. Вважаємо, що тяжка хвороба, яка має негативний прогноз щодо одужання пацієнта, не є такою обставиною, яка (в даному випадку) може вплинути на визначення ступеню суспільної небезпеки діяння.

Також об'єктом незаконної трансплантації є **тілесна недоторканність особи** у сфері трансплантації органів або тканин людини. В Конституції України закріплено право на особисту недоторканність [21], відтак право тілесної недоторканності особи в біолого-фізіологічному розумінні поширюється і на сферу трансплантації органів або тканин людини.

Так, згідно із Законом про трансплантацію вилучення анатомічних матеріалів у живого донора та пересадка їх реципієнту можливе лише за наявності згоди цих осіб [48]. Право живої людини бути донором крові, її компонентів, а також органів або інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин закріплено і в інших нормативних актах. Загальновизнано, що тілесна недоторканність фізичної особи охороняється довічно. Тілесна недоторканність людини протягом її життя не потребує окремого виділення в об'єкті злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, адже вона входить як складова частина до поняття життя та здоров'я.

У той же час в теорії права майже не досліджено питання про те, чи охороняється тілесна недоторканність особи після її смерті. Закон про трансплантацію надає людині право за життя заявити згоду або незгоду стати донором у разі своєї смерті. Якщо така заява відсутня, анатомічні матеріали у померлої особи можуть бути вилучені за згодою одного з подружжя, родичів або інших законних представників [48]. Схожі положення закріпив і новий Цивільний кодекс України. Зокрема в статтях 289 та 290 КК України, які регулюють право людини на особисту недоторканність та донорство, зазначено, що фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Вилучення органів та інших анатомічних матеріалів з тіла людини, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його. Така законодавча позиція дає підстави стверджувати, що людині належить виключне право самостійно визначати подальшу долю свого тіла на випадок смерті і право на його тілесну недоторканність не тільки протягом життя, але й після її смерті [57, с. 96].

Охорону тілесної недоторканності померлої особи, як складову об'єкта незаконної трансплантації, слід відрізнити від об'єкта злочину, передбаченого ст. 297 КК України, в якій встановлена відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над трупом або урною з прахом покійного, а також за викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі [28, с. 453].

Предметом такого злочину як порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є тільки такі анатомічні матеріали як **органи** і **тканини** як живої, так і мертвої людини (крім злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України).

В законі та наукових джерелах при дослідженні порушення встановленого законом порядку трансплантації органів та тканин людини зустрічається термін *анатомічні матеріали* як органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини. Це визначення більш широке, ніж мається на увазі законодавцем як предмет вивчасного злочину і співвідноситься як частина та ціле.

Не є предметом ст. 143 КК України: кров та (або) її компоненти; статеві залози, репродуктивні клітини та живі ембріони; біоімпланти і штучно виготовлені замінники органів; пуповинна кров, інші тканини і клітини людини згідно з переліком, затвердженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Органи людини – частини її організму з певною будовою, які виконують одну чи кілька специфічних функцій [36]. Такими органами є: шлунок, підшлункова залоза, печінка, нирки, сечовий міхур, стравохід, зуби, гортань, кишки тощо. Кожен орган складається з однієї або декількох основних тканин, з якими пов'язані інші тканини. Елементами органів можуть бути клітини, міжклітинна речовина, кровоносні і лімфатичні судини, нерви [1, с. 379].

Законодавством України визначено Перелік органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2000 р. за № 226, згідно з яким у трупа може бути взято: серце, легені, комплекс «серце-легені», печінка, нирки, підшлункова залоза з 12-палою кишкою та селезінка.

У живого донора може бути взятий як гомотрансплантат лише один із парних органів або частина органу, або частина іншого анатомічного матеріалу. За бажанням повнолітньої дієздатної особи, у неї може бути взято на зберігання за її рахунок кістковий мозок з метою використання у разі потреби для аутотрансплантації. За згодою донора його кістковий мозок може бути надано безоплатно або за плату для трансплантації іншій особі [13].

Тканини людини – це система переважно однорідних клітин і безклітинних структур, для яких характерна спільність будови та специфічних функцій (м'які тканини – тверда мозкова оболонка, перикард; тканини опорно-рухового апарату – колінний і плечовий суглоби, надколінок, сухожилки м'язів, фрагменти ребер тощо; судини та клапани; інші тканини – слухові кісточки, барабанна перетинка, кістковий мозок, шкіра, рогівка, зуби, склера, трахея; фетальні матеріали – після штучних абортів та пологів). Незаконне вилучення крові у людини-донора слід кваліфікувати за ст. 144 КК України [36].

Згідно з Переліком анатомічних утворень, тканин, компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини, затвердженому Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2000 р. № 226, у трупа може бути взято:

- 1) м'які тканини (тверда мозкова оболонка, перикард);
- 2) тканини опорно-рухового апарату (скроньова фасція, фрагменти ребер, фаланги пальців, кістки ступні та ін.);
- 3) судини та клапани (аорта, інші артеріальні і венозні судини, клапани серця, аорти та інших великих судин);
- 4) інші тканини (слухові кісточки, барабанна перетинка, кістковий мозок, шкіра, рогівка, зуби, склера, трахея);

5) фетальні матеріали після штучних абортів та пологів (амніотична оболонка, пуповина, плацента, фетальні клітини) [40].

Питання про те, які з наведених видів анатомічних матеріалів слід відносити до тканин людини, криміналістами вирішується по-різному. Така неузгодженість пояснюється тим, що Перелік МОЗ не дає відповіді, чи є тканинами людини – судини і клапани, а також фетальні матеріали.

Відтак, об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують життя, здоров'я донора та реципієнта, а також тілесну недоторканність особи у сфері трансплантації органів або тканин людини [11].

Наведені суспільні відносини є об'єктом усіх злочинів, передбачених ст 143 КК України, окрім злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконну торгівлю органами або тканинами людини. Заборона на укладення угод про купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини встановлена у ст. 18 Закону про трансплантацію.

Життя, здоров'я чи тілесна недоторканність особи не зазнають шкоди від торгівлі анатомічними матеріалами людини, адже частини тіла, які є предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, вже попередньо вилучені, відокремлені від організму людини. Для підкріплення цієї позиції можна навести такий гіпотетичний приклад: особа купує донорський орган у патологоанатома, внаслідок чого цей анатомічний сегмент не надходить до «банку» донорських органів і його не отримує вчасно хворий, який першим стоїть у черзі (згідно з листом-очікування) за донорським матеріалом. У цій ситуації наведене діяння, найвірогідніше, може завдати шкоду об'єкту злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, лише опосередковано [10].

З цього випливає, що суспільні відносини, що забезпечують життя, здоров'я чи тілесну недоторканність людини не можуть бути безпосереднім об'єктом незаконної торгівлі органами або тканинами людини, бо шкода цим благам взагалі не заподіюється. **Тому безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують дотримання встановленого законом порядку обігу органів або тканин людини, який визначений як міжнародно-правовими документами, так і нормативними актами вітчизняного законодавства [10].**

Як уже зазначалось, щоб придбати або продати органи або тканини людини, їх необхідно попередньо вилучити у живого донора або у трупа. Таке вилучення фрагментів організму може бути вчинене з порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини або без такого.

Ще однією складовою об'єкту злочину є **потерпілий від злочину.**

Потерпілим може бути **реципієнт**, тобто особа для лікування якої застосовується трансплантація. Для проведення такої пересадки необхідні анатомічні матеріали, які можуть бути отримані у людини або тварини.

Потерпілим може бути **донор (людина)**. В Законі про трансплантацію він визначений як особа, у якої за життя або після її смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації або для виготовлення біоімплантів.

Зрозуміло, що суб'єктом відносин може бути лише живий донор і лише той, який надав анатомічні матеріали саме для трансплантації, бо для виготовлення біоімплантів дозволяється використовувати тільки органи або тканини померлої особи.

Беручи до уваги, що Закон, у разі відсутності прижиттєвої згоди повнолітньої дієздатної особи стати донором анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті, наділяє правом надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів у померлої особи **одного з подружжя, родичів, які проживали з померлим до смерті, а також законних представників (опікунів і піклувальників) неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних вказаних осіб**, які розпоряджаються подальшою долею тіла померлої особи, тому саме ці особи визнаються **потерпілими під час досудового розслідування вивчасного злочину**.

Щодо такого структурного елементу об'єкта злочину як *суспільні відносини*, що охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдані істотна шкода чи створена загроза її заподіяння, то порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини посягає на *суспільні відносини*, що стосуються правових норм, які регулюють порядок надання медичної допомоги, пов'язаної з трансплантацією органів та тканин людини та недопущення негативних для здоров'я людини наслідків такої діяльності.

Суб'єктами суспільних відносин є реципієнт; донор (людина); подружжя, родичі, які проживали з померлим до смерті, а також законні представники (опікуни і піклувальники) неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних; особи, які мають відношення до трансплантації органів або тканин людини і володіють для цього спеціальними знаннями; а також держава.

Таким чином, аналіз суб'єктного складу правовідносин у сфері трансплантації дає підстави для висновку, що він є *полісуб'єктним*.

Предметом суспільних відносин (все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існує відносини [6, с. 61]), на яке посягає незаконна трансплантація, є такі нематеріальні блага, як збереження життя або здоров'я реципієнта [11].

Соціальний зв'язок – це належна медична допомога у сфері трансплантації органів або тканин людини, яка надається донорам та реципієнтам [11].

3. Об'єктивна сторона порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

Об'єктивна сторона злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочину.

Об'єктивна сторона визначає: у чому полягає злочин; яким чином він вчиняється та які наслідки спричиняє; за яких умов місця, часу, обстановки він відбувається; за допомогою яких засобів і знарядь вчиняється [6, с. 71].

Об'єктивна сторона є одним із обов'язкових елементів складу злочину і за її відсутності немає підстав для кримінальної відповідальності особи.

Структуру об'єктивної сторони складу злочину утворюють суспільно небезпечне діяння; спосіб, час, місце, знаряддя й засоби вчинення злочину; причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і наслідками; суспільно небезпечний наслідок [6, с. 71].

Так, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, характеризується діянням (дією або бездіяльністю), що виражається в порушенні встановленого законом порядку трансплантації органів та тканин людини [34].

Порушуючи встановлений законом порядок трансплантації анатомічних матеріалів людини шляхом злочинної дії, суб'єкт злочину неналежно ставиться до спеціальних вимог, правил проведення трансплантації або взагалі вчиняє дії, які заборонено вчиняти у процесі трансплантації [11].

Дія – це активна вольова поведінка особи, яка контролюється свідомістю того, хто вчиняє злочин [6, с. 72].

Бездіяльність – це пасивна форма поведінки людини, що полягає у не вчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в конкретних умовах [6, с. 73].

При вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, суспільно небезпечне діяння виражається в порушенні встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, де під порушенням слід розуміти недотримання або неналежне дотримання встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, або вчинення в процесі трансплантації органів та тканин людини, які прямо заборонені нормативними актами у сфері трансплантології.

Умовами кримінальної відповідальності за бездіяльність є: наявність у суб'єкта злочину конкретного обов'язку діяти певним чином і при цьому наявність реальної можливості в даній обстановці діяти належним чином. При незаконній трансплантації, яка вчиняється шляхом бездіяльності, особа не

виконує, повністю або частково, спеціальні вимоги, правила проведення пересадки органів або тканин людини.

Порушення порядку трансплантації у формі дії чи бездіяльності можуть полягати як в одиничних актах, так і в їх сукупності, або поєднувати в об'єктивній стороні і дію, і бездіяльність.

Як дія, так і бездіяльність обов'язково мають бути суспільно небезпечними та протиправними. Суспільна небезпечність діяння, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, полягає в тому, що особа, порушуючи встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини шляхом дії або бездіяльності, заподіює шкоду або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди життю, здоров'ю або тілесній недоторканності особи.

Диспозиція ч. 1 ст. 143 КК України вказує на порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, це дає підстави стверджувати, що за способом визначення кримінальної протиправності ця норма є бланкетною, тобто такою, яка безпосередньо не визначає ознаки злочинного діяння, а відсилає до нормативних актів інших галузей права.

Для встановлення змісту незаконної трансплантації необхідно звернутися до нормативних актів, які регулюють порядок трансплантації органів або тканин людини. В Україні цей порядок встановлений як законами, так і підзаконними нормативними актами. Законодавство України щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини становлять: Основи законодавства України про охорону здоров'я від 10 листопада 1992 р., Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р., Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» № 695 від 24 квітня 2000 р., Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових актів з питань трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини» № 96 від 4 травня 2000 р., Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку, Інструкція щодо вилучення органів людини у донора-трупа, Інструкція щодо вилучення анатомічних утворень, тканин та їх компонентів у донора-трупа, Перелік органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа, Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2000 р. № 226 ті ін.

Стаття друга Закону про трансплантацію передбачає, що законодавство України про трансплантацію складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я, цього Закону та інших нормативно-правових актів. Крім того, Закон про трансплантацію неодноразово вказує на регулювання порядку

трансплантації Міністерством охорони здоров'я України та Кабінетом Міністрів України, які звісно, можуть приймати тільки підзаконні нормативні акти.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що будь-яке порушення порядку трансплантації органів або тканин людини створює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України. Йдеться не про формальну невідповідність діянь винної особи порядку трансплантації, а лише про суспільно небезпечні діяння, тобто такі, які, порушуючи порядок пересадки органів або тканин людини, обов'язково заподіюють шкоду, або створюють реальну загрозу заподіяння такої шкоди об'єкту незаконної трансплантації.

Єдиною нормою КК України, на підставі якої можливо провести відмежування злочинних і незлочинних порушень порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, є ч. 2 ст. 11 КК України, яка вказує, що «не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі».

Злочин є закінчений з моменту вчинення будь-якого порушення, встановленого законом.

Обов'язковою об'єктивної сторони складу злочину є суспільно-небезпечне діяння, формою якої є спосіб вчинення злочину, визначення якого має значення для кваліфікації злочину.

Склад злочину «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» є злочином з формальним складом, тому до обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього злочину, встановлення яких є необхідним, належить суспільно небезпечне діяння.

Диференціюємо групи кримінально-караних діянь, які входять до об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України.

Порушення порядку трансплантації, вчинені відносно живого донора:

1) вилучення органів або тканин у живого донора без попереднього надання йому лікуючим лікарем об'єктивної інформації, яка стосується вилучення фрагментів людського організму, об'єктивної інформації про можливі ускладнення для його здоров'я, а також про його права у зв'язку з виконанням донорської функції;

2) вилучення органів або тканин у живого донора без попередньої згоди на таке вилучення;

Так, у живого донора може бути взято гомотрансплантат лише за наявності його письмової заяви про це, підписаної свідомо і без примушування. У заяві донор повинен вказати про свою згоду на взяття у нього

гомотрансплантата та про свою поінформованість щодо можливих наслідків. Підпис донора на заяві засвідчується у встановленому законодавством порядку, а заява додається до його медичної документації.

3) вилучення гомотрансплантатів без висновку консилиуму лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи;

4) вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати (у живого донора нього може бути взятий як гомотрансплантат лише один із парних органів або частина органа, або частина іншого анатомічного матеріалу);

5) непроведення живому донору повного всебічного медичного обстеження;

6) завдана здоров'ю донора шкода була більша, ніж небезпека для життя, що загрожувала реципієнту;

7) вилучення органів або тканин у осіб, у яких заборонено їх вилучати;

Так, живим донором може бути тільки повнолітня дієздатна особа. Взяття гомотрансплантата (за винятком анатомічних матеріалів, здатних до регенерації) у живого донора є правомірним лише у випадках, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами (батько, мати, син, дочка, дід, баба, онук, онука, брат, сестра, дядько, тітка, племінник, племінниця).

Також не дозволяється вилучати трансплантати у донорів, які: утримуються у місцях відбування покарань; страждають на тяжкі психічні розлади; мають захворювання, що можуть передатися реципієнту або зашкодити його здоров'ю; надали раніше орган або частину органа для трансплантації (ст. 12).

8) порушення порядку констатації факту смерті людини;

9) інші порушення, наприклад, вилучення органів або тканин людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах, які не наділені правом здійснювати трансплантацію, порушення принципу колегіальності при вилученні анатомічних матеріалів у донора та ін.

Порушення порядку трансплантації, вчинені відносно реципієнта:

1) здійснення трансплантації без наявності медичних показань консилиуму лікарів;

2) здійснення трансплантації без попереднього надання реципієнту повної, об'єктивної інформації про майбутнє оперативне втручання;

3) здійснення трансплантації без попереднього отримання від реципієнта згоди на дане оперативне втручання, окрім невідкладних випадків, коли є реальна загроза життю реципієнта;

4) відсутність згоди об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників реципієнта у випадках, коли реципієнт не досяг п'ятнадцятирічного віку чи визнаний судом недієздатним окрім невідкладних випадків, коли є реальна загроза життю реципієнта;

5) відсутність згоди об'єктивно інформованих реципієнтів, об'єктивно інформованих їх батьків або інших законних представників щодо осіб віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років чи визнаних судом обмежено дієздатними, окрім невідкладних випадків, коли є реальна загроза життю реципієнта;

6) здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах, чи інших організаціях, які не мають права проводити такі оперативні втручання;

7) проведення трансплантації за участю медичного працівника, який не має права брати участь у такому оперативному втручанні;

8) трансплантація реципієнту органів або тканин, які заборонено пересаджувати;

9) не відібрання лікуючим лікарем письмового підтвердження відмови реципієнта від трансплантації, за наявності у нього показань, а при неможливості його одержання – засвідчення відмови відповідним актом у присутності свідків;

9) інші порушення, наприклад, коли законний представник реципієнта відмовляється від її проведення, що може мати тяжкі наслідки для здоров'я реципієнта, а лікуючий лікар не повідомить про це в органи опіки і піклування.

Порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, які вчинені відносно мертвого донора:

1) порушення принципу колегіальності при констатації смерті, вилученні органів у донора трупа;

2) проведення вилучення органів і тканин при наявності письмової незгоди або недотримання отримання письмової згоди родичів або законних представників померлої людини;

В той же час ця згода має бути дійсною. Так, 10.12.2009 року ОСОБА_10, діючи з відома і згоди ОСОБА_7, ОСОБА_11, ОСОБА_8 та ОСОБА_9, виконуючи свою роль, спрямовану на отримання згод на взяття анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донорів-трупів, з метою подальшого їх незаконного продажу, перебуваючи в приміщенні Івано-Франківського ОБСМЕ, яке було розташоване в м. Івано-Франківську по вул. Шашкевича, 7, в ході інтерв'ю з ОСОБА_78, близькою родичкою померлого ОСОБА_79, достовірно знаючи про вилучення з тіл донорів-трупів анатомічних матеріалів у значній кількості, більше 25 штук, використовуючи збіг тяжких сімейних та особистих обставин, викликаних смертю батька ОСОБА_79, запропонував ОСОБА_78 надати згоду на взяття хрящової тканини з вуха та шкіри з під нігтів рук у донора-трупа ОСОБА_79, взамін на безкоштовне проведення швидкого судово-медичного розтину трупа, його туалету, одягання та видачу з моргу, хоча згідно Додатку № 2 до Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів в бюро судово-медичної експертизи «Порядок зберігання і видачі трупів (частин трупа), носильних речей, документів, коштовностей та речових доказів з

моргу та порядок прибирання моргу», затверджених наказом МОЗ України № 6 від 17.01.1995, вказані послуги є безкоштовними, на що ОСОБА_78 погодилась. Таким чином, ОСОБА_10 фактично отримала у ОСОБА_78 **недійсну згоду на відібрання анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа** [5].

- 3) вилучення у донора-трупа органів або тканин, які заборонено вилучати;
- 4) вилучення анатомічних матеріалів у донора трупа особою, яка перебувала у складі консилиуму лікарів із констатації факту смерті цього донору;
- 5) спотворення тіла донора-трупа при вилученні анатомічних матеріалів людини без дотримання косметичних норм роботи з тілом померлого, проведення повного туалету, протезування донора-трупа;
- 6) відсутність судово-медичного експерта у разі необхідності проведення судово-медичної експертизи при вилучення анатомічних матеріалів у померлого донора;

Так, співробітник бригади ОСОБА_9, діючи з відома і згоди ОСОБА_8, ОСОБА_10, ОСОБА_7 та ОСОБА_11, з метою укриття фактичної злочинної діяльності, наслідком якої була незаконна торгівля тканинами людини, заздалегідь знаючи та усвідомлюючи **недійсний характер отриманої ОСОБА_10 у ОСОБА_78 згоди на вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів, усвідомлюючи неправомірність її відібрання, без повідомлення упродовж 24 годин районного чи міського прокурора, без дозволу і без присутності судово-медичного експерта, який проводив розтин, без додавання актів вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів до медичних документів померлої особи, без відповідного запису у протоколі розтину, провів вилучення у донора-трупа ОСОБА_79 55 штук анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів** [5].

- 7) відсутність акту взяття анатомічних матеріалів у померлого донора.

Взяття анатомічних матеріалів у померлого донора оформляється актом. Цей акт підписується лікарями, які брали участь у взятті анатомічних матеріалів, а у випадку проведення судово-медичної експертизи, і судово-медичним експертом, і додається до медичних документів померлої особи.

Порушення правил перевезення органів та тканин на трансплантацію:

- 1) здійснення перевезення органів та тканин людини особами, які не є уповноваженими на те працівниками відповідних державних та комунальних закладів охорони здоров'я і державних наукових установ;
- 2) здійснення перевезення органів та тканин людини уповноваженими на те працівниками відповідних державних та комунальних закладів охорони здоров'я і державних наукових установ без додержання умов, що забезпечують збереження цих матеріалів, та оригіналів необхідних документів.

Можливі також інші порушення встановленого законом порядку трансплантації.

Інші ознаки об'єктивної сторони цього злочину, такі як: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину є факультативними ознаками даного складу злочину і на кваліфікацію не впливають.

Щодо об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ч.ч. 2, 4, 5 ст. 143 КК України:

Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації.

Законодавець в ч.2 ст.143 КК України передбачив кримінальну відповідальність за вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації.

Під **вилученням** слід розуміти процес хірургічного або іншого оперативного втручання в організм людини і позбавлення її органу або тканини [34, с. 308]. Внаслідок такого втручання від організму людини відокремлюються певні його частини. В Законі «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», коли йдеться про отримання анатомічних матеріалів у живих донорів (ст. 12), використовується термін «взяття». Вважається, що «вилучення», і «взяття» є синонімами і можуть вживатись як взаємозамінна термінологія.

Примушування – застосування до потенційного донора фізичного насильства (нанесення ударів, побої, мордування, позбавлення волі, заподіяння тілесних ушкоджень, тощо) і/або психічного насильства (погроза фізичного насильства над донором або близькими йому особами, або погроза позбавлення їх життя, знищення або пошкодження майна, розголошення відомостей, які донор бажав зберегти у таємниці тощо), вчинені з метою вилучення у донора органів або тканин для трансплантації. Таке насильство має бути дійсним, а не уявним. При цьому потерпілий повинен сприймати погрозу як реально здійснювану, а винний повинен це усвідомлювати [32].

В теорії та практиці реалізації норм кримінального законодавства дискусійним є питання щодо можливості застосування примушування не до потенційного донора, а до його родичів або близьких йому осіб [50, с. 108]. В Постанові пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» сказано, що окремі злочини можна визнавати вчиненим із застосуванням фізичного насильства і тоді, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолання чи попередження її опору до іншої людини, доля якої їй не байдужа (родича, близької особи) [47].

Тому можливо припустити, що і в розглядуваному складі злочину примушування може бути актом насильства, направленим на близьких потерпілої особи. Мета його застосування подолати опір потенційного донора.

Іншим способом вилучення органів або тканин людини є **обман**.

Обман може бути застосований як до донора, так і до реципієнта або їх близьких осіб, законних представників, опікунів та піклувальників тощо.

Отже, під *обманом*, як способом, за допомогою якого у потерпілого вилучають органи або тканини, слід розуміти повідомлення неправдивих відомостей (наприклад, неправдиве повідомлення лікарем потенційного донора про ступінь небезпеки для його здоров'я у разі вилучення трансплантата; неправдиве доведення до донора висновку консиліуму лікарів про можливість вилучення анатомічних матеріалів тощо), або неповідомлення, замовчування тих відомостей (наприклад, які саме тканини чи орган вилучені у потерпілого; неповідомлення донора про те, що законодавством заборонено вилучати у нього анатомічні матеріали через певні причини: наявність захворювання, що може передатись реципієнту, або перебування донора у місцях відбування покарання тощо; замовчування іншої об'єктивної інформації, яка стосується вилучення фрагментів людського організму), які винна особа зобов'язана була повідомити потенційному донору з метою спонукати його погодитись на вилучення у нього анатомічних матеріалів для подальшої трансплантації [11].

Отже, злочин вважається закінченим з моменту вилучення у людини її анатомічних матеріалів шляхом примушування або обману.

При вирішенні питання кваліфікації суспільно небезпечного діяння при конкуренції ч. 1 (загальної норми) та ч. 2 (спеціальної норми) ст. 143 КК України необхідно застосовувати принцип дії спеціальної норми.

У ч. 4 ст. 143 КК України законодавець передбачив відповідальність за незаконну торгівлю органами та тканинами людини.

В Законі України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» немає терміну незаконна торгівля органами або тканинами людини. Оскільки «порушення порядку трансплантації» і «незаконна торгівля органами або тканинами людини» є різнорідними за сутністю юридичними та фактичними явищами [30, с. 52].

Шкода життю або здоров'ю людини незаконною торгівлею анатомічними матеріалами може заподіюватися прямо, опосередковано або взагалі не заподіюватися (наприклад, вилучення органу у трупа), і продаж таких анатомічних матеріалів [9].

З об'єктивної сторони злочин виражений у формі торгівлі органами або тканинами людини. Торгівля органами або тканинами людини означає укладення угод, що передбачають їх купівлю-продаж, у т.ч. зовнішньоторговельних [15].

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а

покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму [53].

Згідно із законодавством України укладання таких угод є незаконним у всіх випадках, крім випадків купівлі-продажу кісткового мозку.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного укладення вказаної угоди.

Підтримуємо точку зору, що під дію норми, передбаченої ч. 4 ст. 143 КК України, мають потрапляти не лише ті, хто продає органи, але й ті хто їх купляє [29, с. 2].

Участь у транснаціональних організаціях, які займаються незаконним вилученням у людини її органів або тканин з метою їх трансплантації.

Частина 5 ст. 143 КК України передбачає кримінальну відповідальність за *участь у транснаціональних організаціях, які займаються вилученням у людини шляхом примушування, обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, або вчиненням таких дій щодо осіб, які перебувають у безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, або незаконна торгівля органами або тканинами людини.*

Аналіз даної підстави кримінальної відповідальності необхідно розпочати з поняття транснаціональної організації. Стосовно злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини, то **транснаціональні організації** – це організації, які систематично займаються вилученням органів або тканин у людей (людини) шляхом примушування або обману з метою їх трансплантації реципієнтам, які перебувають в інших країнах, та/або міжнародною незаконною торгівлею органами чи тканинами живих чи померлих людей. До таких організацій може бути віднесене стійке ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою вчинення діянь, передбачених частинами 2, 3, 4 ст. 143 КК України [35, с. 309].

Також зазначимо, що ч. 5 ст. 143 КК розглядається як самостійний склад злочину, а не як особливо кваліфікуюча ознака.

Разом з тим виникає питання доцільності існування такого складу злочину як участь у транснаціональній організації, яка займається такою діяльністю (ч. 5 ст. 143 КК України). Перш за все, сумніви в такій доцільності породжує проблема можливості застосування цієї частини КК України. Так, транснаціональна організація, яка є різновидом злочинної організації, передбаченої ч. 4 ст. 28 КК України, повинна містити в собі усі специфічні ознаки злочинної організації, а саме: 1) кількісну ознаку – кількість учасників, що об'єдналися; 2) якісні ознаки: а) об'єктивну: ієрархічність об'єднання; б) суб'єктивну: мета створення злочинної організації; в) об'єктивно-суб'єктивну: стійкість об'єднання [12, с. 39]. В свою чергу, метою створення злочинної організації згідно з ч. 4 ст. 28 КК України може

бути: 1) безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; або 2) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; або 3) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. В ч. 5 ст. 143 КК України передбачена лише одна мета – безпосереднє вчинення злочинів, передбачених частинами 2, 3, 4 ст. 143 КК України учасниками транснаціональної організації. Проблема полягає в тому, що злочини, передбачені в частинах 2, 3, 4 ст. 143 КК України, згідно з ч. 3 ст. 12 КК України є злочинами середньої тяжкості, а це виключає можливість застосування ч. 5 ст. 143 КК України, бо об'єднання, члени якого зорганізувалися з метою вчинення злочинів невеликої або середньої тяжкості, не може бути визнане злочинною організацією [39, с. 45]. Отже, законодавець, ймовірно, не врахував, що даний склад злочину не містить всіх характерних для злочинної організації ознак, які передбачені положеннями загальної частини КК України.

Можливо, вирішенням цієї правової невизначеності може бути додаткова кваліфікація дій передбачених ч. 5 ст. 143 КК України ще й за ст. 255 КК України [7, с. 35].

4. Суб'єкт порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

Обов'язковим елементом кожного складу злочину є його суб'єкт, тобто фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України). Таким чином, Закон вказує на три обов'язкові ознаки суб'єкта злочину, а саме: 1) особу фізичну; 2) осудність; 3) певний вік. Відсутність хоч би однієї з цих ознак виключає суб'єкта як елемент складу, а отже, виключає склад злочину і кримінальну відповідальність [24, с. 133].

Між науковцями у сфері кримінального права немає одностайної думки щодо цього. Так, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк зазначають, що в ст. 143 КК України суб'єкт злочину загальний, однак в першій формі ним є медичний працівник, який порушує встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини [38, с. 357]. Зокрема, М. Й. Коржанський та С. І. Гринчак називають суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, лише **лікарів** [22, с. 187; 11]. П. П. Андрушко вважає, що ними є **особи медичного персоналу**, які, здійснюючи діяльність по трансплантації органів або тканин людини, порушують встановлений законом порядок її проведення [34, с. 297]. Г. В. Чеботарьова, В. Я. Тацій та інші науковці таким суб'єктом вважає будь-якого **медичного працівника**, який бере участь у діяльності по трансплантації (лікуючий лікар, завідуючий відділенням та інші спеціалісти відповідної галузі

знань, які беруть безпосередню участь в обстеженні і лікуванні реципієнта) [55, с. 94; 27, с. 100].

Суб'єктом порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК України) може бути лише спеціальний суб'єкт, однак необхідно розібратись, чи ним може бути тільки лікар, будь-який медичний працівник чи ін.

В той же час, в різних частинах статті 143 КК України суб'єкт злочину є різним:

- за ч. 1 ст. 143 КК України – спеціальний;
- за ч. 2, 3, 4, 5 ст. 143 КК України – як загальний, так і спеціальний.

1) **загальний** – фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктом злочину може бути тільки людина (громадянин України, особа без громадянства або іноземець). Однак суб'єктом злочину може бути не кожна фізична особа, а лише осудна. Це означає, що людина під час вчинення суспільно небезпечного діяння повинна усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керуватись ними. Осудність – це, перш за все, ознака особи, яка наділена психічним здоров'ям.

Кримінальній відповідальності підлягають як осудні, так і обмежено осудні особи. Водночас неосудні особи не підлягають кримінальній відповідальності [7, с. 84].

Крім осудності, фізична особа повинна досягти **віку**, з якого може наставати відповідальність. Загальний суб'єкт злочину, передбаченого вищезазначеними частинами ст. 143 КК України згідно з ч. 1 ст. 22 КК є особа, якій до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років.

2) **спеціальний** – фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути тільки певна особа [7, с. 82].

У таких випадках КК України зобов'язує встановлювати спеціальні (додаткові) ознаки, які притаманні не всім суб'єктам злочинів, а тільки деяким з них. Отже, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України). Додаткові (факультативні) ознаки, які характеризують спеціального суб'єкта, як відомо, можуть бути безпосередньо описані в законі або прямо впливати з нього [52, с. 15].

Слід зазначити, що не у всіх випадках спеціальний суб'єкт прямо вказується в законі, однак вчинений злочин може припускати його наявність. Найчастіше законодавець ознаки спеціального суб'єкта вказує при описуванні основного

складу злочину, в той же час наявність спеціального суб'єкту є не зовсім очевидною, як, наприклад, в ч. 1 ст. 143 КК України.

Частина перша ст. 143 КК не передбачає будь-якої вказівки щодо суб'єкта цього злочину, але його встановлення можливе шляхом тлумачення наведеної норми. Будь-який встановлений нормами права порядок має свого адресата, тобто суб'єкта, який здатний розуміти такий порядок і зобов'язаний його дотримуватися [11].

Зважаючи на те, що в ч. 1 ст. 143 КК України чітко зазначено на порушенні встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, а трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органу або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [48], то порядок трансплантації органів або тканин людини, обмежений діями, пов'язаними з взяттям у людини (донора) органу або тканин, перевезенням цього анатомічного матеріалу до місця проведення трансплантації і подальшим вживанням їх до організму реципієнта (впливає із змісту Закону «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»). Порядок застосування трансплантації та діяльності, пов'язаною з трансплантацією встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Обов'язок осіб, які проводять трансплантацію органів або тканин людини, дотримуватися встановленого порядку виконання таких операцій закріплений в Законі про трансплантацію. Крім того, це передбачено і кваліфікаційними вимогами до таких працівників.

Чітка регламентація процедури трансплантації зумовлена особливою специфікою цього оперативного втручання, для здійснення якого, як правило, необхідно об'єднання зусиль багатьох осіб (хірургів, кардіологів, ендокринологів, офтальмологів, анестезіологів, реаніматологів, імунологів, патологоанатомів та ін.), які мають відповідні знання, кваліфікацію, досвід роботи, пройшли підготовку за сучасними технологіями, забезпечені необхідним обладнанням, лікарськими препаратами тощо.

В Законі «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» не прописуються чітко суб'єкти цієї діяльності, законодавець обумовлює звернення до інших нормативних актів.

Однак розглянемо нормативні документи, окрім Закону, які допомагають чітко визначити суб'єктів злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України:

- Інструкція щодо вилучення органів людини в донора-трупа [45];
- Інструкція щодо вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа [45];
- Умови забезпечення збереження анатомічних матеріалів під час їх перевезення [45];

– Інструкція про надання живим родинним донором гомотрансплантата для трансплантації;

– Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозоку [43].

Оскільки правильне визначення суб'єкта ч. 1 ст. 143 КК України є найбільш проблемним в механізмі кваліфікації цього складу злочину, пропонуємо диференціювати суб'єкта в залежності від груп кримінально караних діянь (об'єктивної сторони з відповідним тлумаченням).

У випадку порушення порядку трансплантації щодо **живого донора** (у відповідності до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та відповідної Інструкції про надання живим родинним донором гомотрансплантата для трансплантації, Порядку узяття, зберігання і використання кісткового мозоку), **суб'єктом злочину** можуть бути:

– лікуючий лікар;

– лікарі, що входили в консилиум лікарів закладу, де буде проводитись трансплантація та які визначали можливість/неможливість взяття гомотрансплантата для трансплантації у вірогідного донора;

– завідувач відділення/відділу трансплантації;

– керівник (заступник керівника) закладу, в якому проводиться забор органів або тканин/або трансплантація;

– всі медичні працівники, які входять в склад бригади, яка безпосередньо проводить вилучення органу або тканини.

У випадку порушення порядку трансплантації, вчинені щодо **донора-трупа** та що стосується трансплантації **органів** в залежності від вчиненого (у відповідності до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та відповідної Інструкції щодо вилучення органів людини в донора-трупа) **суб'єктом злочину** можуть бути:

– члени бригади фахівців, що проводять вилучення і заготівлю органів (до складу бригади фахівців для вилучення і заготівлі органів уходять один-три лікарі-хірурги (залежно від виду та обсягу донорського матеріалу), лікар-анестезіолог, дві операційні сестри. У разі мультиорганного вилучення до роботи бригади фахівців щодо вилучення і заготівлі органів залучаються бригади хірургів, які мають спеціальну підготовку за методикою вилучення різних органів). Всі члени бригади повинні суворо дотримуватись положень Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та Інструкції;

– керівники закладів охорони здоров'я, де проводиться вилучення органів (як тих, що затверджені в переліку КМУ, так і тих, в закладах яких незаконно проводиться вилучення органів) (вони несуть персональну відповідальність за дотриманням при вилученні органного трансплантата Закону «Про

трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» і порядку Інструкції);

- судово-медичний експерт (який повинен бути присутнім у разі проведення судово-медичної експертизи донора-трупа органи і тканини та давати дозвіл на вилучення);

- члени консіліуму лікарів, які були присутні при констатації смерті людини.

У випадку порушення порядку трансплантації, вчинені щодо **донора-трупа**, що стосується трансплантації **тканини** в залежності від вчиненого (у відповідності до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та відповідної Інструкції щодо вилучення вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа [17]) суб'єктом злочину можуть бути:

- члени бригад або груп для вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів (лікарі-патологоанатоми або судово-медичні експерти (залежно від профілю закладу), лікарі-хірурги або травматологи-ортопеди (залежно від виду донорського матеріалу), лаборанти, санітари).

Всі члени бригад або груп повинні суворо дотримуватись положень Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та Інструкції в розділах узяття анатомічних матеріалів від померлих.

- керівники закладів охорони здоров'я, на базі яких працюють бригади або групи для вилучення вищезазначених анатомічних матеріалів (вони несуть персональну відповідальність за дотримання положень Закону «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» і порядку Інструкції);

- судово-медичний експерт (який повинен бути присутнім у разі проведення судово-медичної експертизи донора-трупа органи і тканини та давати дозвіл на вилучення).

У зв'язку з тим, що вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів проводиться у вищезазначених закладах, куди транспортування трупів здійснюється після констатації смерті, виконання операцій для взяття матеріалу не вимагає додаткової констатації смерті на підставі смерті мозку, тому суб'єктом злочину в цьому випадку не можуть бути члени консіліуму лікарів, які були присутні при констатації смерті людини.

У випадку порушення порядку трансплантації, вчинені щодо **реципієнта** (у відповідності до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та відповідної Інструкції про надання живим родинним донором гомотрансплантата для трансплантації, Порядку узяття, зберігання і використання кісткового мозоку) суб'єктом злочину можуть бути:

- лікуючий лікар;
- лікарі, що входили в консилиум лікарів закладу, де буде проводитись трансплантація та які визначали можливість/неможливість проведення трансплантації реципієнту;
- завідувач відділення/відділу трансплантації;
- керівник (заступник керівника) закладу, в якому проводиться трансплантація (незалежно від того мав, чи не мав право проводити трансплантацію даний орган);
- всі медичні працівники, які входять в склад бригади, якій безпосередньо проводять трансплантацію.

У випадку порушення **порядку доставки донорського органу** (у відповідності до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та відповідних Інструкцій щодо вилучення органів людини в донора-трупа та Умови забезпечення збереження анатомічних матеріалів під час їх перевезення, суб'єктом злочину є:

- працівники закладу, де відбувалася заготівля (вони зобов'язані доставляти або забезпечувати доставку органу) у закріплений регіональний центр
- уповноважений(і) на те працівник(и) відповідних державних та комунальних закладів охорони здоров'я і державних наукових установ, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією (у яких було здійснено вилучення анатомічного матеріалу або тих, де плануються його трансплантація та/або переробка і виготовлення біоімплантів).

Вважаємо цей перелік спеціальних суб'єктів щодо ч. 1 ст. 143 КК України **вичерпним**, інші суб'єкти, які вчиняють дії, передбачені ч. 1 ст. 143 КК України можуть бути співучасниками (як спеціальні, так і загальні суб'єкти злочину), їх дії кваліфікуються за іншими статтями КК України або в їх діях відсутній склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України.

Наголосимо, саме функціональні та посадові обов'язки медичного працівника визначатимуть його визнання спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України.

Суб'єктом порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК України) може бути медичний працівник, який бере участь у діяльності по трансплантації відповідно до своїх функціональних обов'язків (лікуючий лікар, завідувач відділенням та інші спеціалісти відповідної галузі знань, які беруть безпосередню участь в обстеженні і лікуванні реципієнта та трансплантації, керівник закладу, а також медичні працівники, які займаються вилученням органів та тканин

для їх подальшої трансплантації і їх доставкою до місця проведення трансплантації).

В той же час терміни «медичні працівники» та «особи медичного персоналу» є тотожними і охоплюють усіх фахівців у галузі медицини та поділяються на декілька груп.

Так, до першої групи медичних працівників слід віднести лікарів. Лікарі – особи, які були прийняті у встановленому порядку до медичної школи, належним чином визнаної в державі, в якій вона знаходиться, успішно закінчили передбачений курс медичних наук і отримали кваліфікацію, яка дає право на медичну практику [2, с. 432]. Такі особи повинні попередньо закінчити навчання в інтернатурі, клінічній ординатурі або аспірантурі і пройти атестацію на визначення знань та практичних навиків з конкретної лікарської спеціальності. Крім того, лікарями можуть бути фахівці, які у порядку, передбаченому законодавством України, допущені до лікарської діяльності та пройшли курси спеціалізації, стажування або інші види підготовки [42]. Усі лікарі відповідно до кваліфікаційного рівня поділяються на: 1) лікарів вищої кваліфікаційної категорії; 2) лікарів першої кваліфікаційної категорії; 3) лікарів другої кваліфікаційної категорії; 4) лікарів [14, с. 19].

До другої групи медичних працівників входять працівники середнього медичного персоналу (зубні техніки, помічники ентомолога, фармацевти, медичні сестри всіх найменувань, акушери, фельдшери-лаборанти, санітарні фельдшери, медичні лаборанти, рентгенолаборанти та ін., в тому числі і ті з них, яким присвоєно другу, першу або вищу кваліфікаційну категорію). Цим особам надано право здійснювати медичну і фармацевтичну діяльність в межах своєї компетенції. Внаслідок цього середній медичний персонал, за загальним правилом, може виступати спеціальним суб'єктом злочинів у медичній сфері [11].

Третю групу медичних працівників складають працівники молодшого медичного персоналу (санітари), які не виконують функцій, пов'язаних з лікуванням громадян. Ними можуть бути будь-які особи без медичної освіти і без відповідної медичної підготовки, однак вони можуть входити до бригади з вилучення тканин у трупа з метою трансплантації.

5. Суб'єктивна сторона порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

Суб'єктивна сторона злочину – це психічна діяльність особи, яка безпосередньо пов'язана з вчиненням злочину. Утворюючи психічну складову суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є його внутрішньою

(по відношенню до об'єктивної) стороною [49, с. 52]. Вона відображає в психіці особи ознаки, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, його об'єкт, предмета ознаки суб'єкта злочину [41, с. 105]. Зміст суб'єктивної сторони визначають певні юридичні ознаки, а саме: вина, мотив, мета та емоційний стан вчинення злочину.

Практичне значення суб'єктивної сторони злочину: вона є елементом складу злочину та входить до підстави кримінальної відповідальності; ознаки суб'єктивної сторони визначають суспільну небезпечність злочину; від визначення її ознак залежить правильна кваліфікація злочину; вона допомагає розмежувати злочини, а також відмежувати злочинні діяння від незлочинних.

До **обов'язкових ознак** суб'єктивної сторони належать: вина у формі умислу чи необережності; до **факультативних**: мотив злочину, мета злочину, емоційний стан.

Вина – це психічне ставлення осудної особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків у формі умислу чи необережності (ст. 23).

Мотив злочину – усвідомлене спонукання особи, що викликало в неї рішучість вчинити злочин; інтегральне психічне утворення, що спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою.

Мета злочину – уявлення про бажаний результат, досягнути якого прагне особа.

Емоційний стан – це сукупність ознак, властивих для людини в якусь мить, період, які характеризують її ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя [6, с. 97].

Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК України) можливе як з прямим умислом, так і зі злочинною недбалістю, однак вчинення дій, які можна кваліфікувати за ч. 2, 3, 4, 5 ст. 143 КК України можливе лише з прямим умислом.

Прямий умисел – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання (ч. 1 ст. 24 КК України).

Інтелектуальний момент утворюють усвідомлення суспільної небезпеки своєї поведінки та передбачення її шкідливих наслідків. Свідомість охоплює не тільки чітке розуміння фактичного боку злочину, його змісту, характеру й усіх інших об'єктивних ознак, а й певне розуміння соціально-політичної значущості вчиненого діяння, його соціальної шкідливості. Передбачення означає, що у свідомості цієї особи склалося певне уявлення про можливі чи неминучі наслідки свого діяння. При цьому передбачення тут має конкретний характер. Особа чітко уявляє, що саме її конкретні діяння спричинять або можуть спричинити суспільно небезпечні наслідки.

Вольовий момент прямого умислу – це бажання настання передбачуваних наслідків свого діяння. Зазвичай особа прагне досягти якоїсь мети, задовольнити якусь потребу.

Так, винна особа, вчиняючи незаконну трансплантацію (ч. 1 ст. 143 КК України), усвідомлює, що порушує встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин щодо реципієнта (наприклад, проводить трансплантацію без попереднього отримання згоди від реципієнта на таке оперативне втручання або здійснює трансплантацію органів або тканин, які заборонено пересаджувати та ін.), або відносно живого донора (наприклад, проводить вилучення органів або тканин у донора без попереднього надання йому об'єктивної інформації про можливі наслідки такого вилучення або передчасно констатує факт смерті людини та ін.), або стосовно тіла померлої особи (наприклад, вилучення органів або тканин у донора-трупа, які заборонено вилучати, або вилучення органів або тканин особою, яка приймала участь в констатації смерті цього донора та ін.).

Суб'єкт злочину також усвідомлює і те, що порушуючи встановлений порядок трансплантації, він завдає шкоди суспільним відносинам, які забезпечують життя, здоров'я донора та реципієнта, а також тілесну недоторканність особи у сфері трансплантації органів або тканин людини. Вольове ставлення особи знаходить вияв у бажанні винного вчинити таке посягання.

Однак злочинними можуть бути порушення встановленого порядку трансплантації органів та тканин людини, вчинені необережно у формі **злочинної недбалості**.

Необережність є **злочинною недбалістю**, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була й могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК України).

Інтелектуальний елемент злочинної недбалості. Непередбачення особою наслідків свідчить про зневажливе ставлення до суспільних інтересів, недостатню передбачливість у здійсненні службових обов'язків, виконанні спеціальних правил, які регулюють певну діяльність.

Вольовий момент злочинної недбалості означає обов'язок особи передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків за дотримання обов'язкових для цієї особи запобіжних заходів (об'єктивний критерій); при цьому особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки, не мобілізує свої психічні здібності для того, щоби здійснити вольові дії, необхідні для запобігання таких наслідків (суб'єктивний критерій).

Так, неправомірна констатація смерті донора з метою подальшого вилучення в нього органів або тканин може бути наслідком як умисних, так і необережних дій. Консиліум лікарів, в даному випадку, порушуючи встановлені правила, неналежно виконує свої професійні обов'язки, тобто поверхнево, недбало, не в повному обсязі, не так, як цього вимагають інтереси його

професійної діяльності, неправильно встановлює факт смерті особи, чим порушує порядок вилучення органів або тканин у донора, що є частиною порядку трансплантації. Тому такі дії вимагають, в першу чергу, кваліфікації за ч. 1 ст. 143 КК України, але оскільки санкція цієї статті є більш м'якою, порівняно з санкцією ч. 1 ст. 119 КК України, то вимагається кваліфікація за сукупністю ч. 1 ст. 143 КК України та ч. 1 ст. 119 КК України [10].

Також встановлений порядок трансплантації може бути порушений і необережно, якщо особа не усвідомлює суспільно небезпечний характер такого порушення, але повинна була і могла його усвідомлювати. Наприклад, умисними є дії медичного працівника, який достовірно знає, що потенційний донор страждає на тяжку психічну хворобу, але приховує цей факт і вилучає у донора необхідний атомічний матеріал для трансплантації. Необережними є дії медичних працівників, які неуважно, поверхнево провели обстеження потенційного донора і дали висновок про належний стан здоров'я особи, в той час, коли донор має захворювання, що може передатися реципієнту. Так, відомі випадки, коли лікарі протягом трьох місяців пересадили п'ятьом реципієнтам нирки, які непридатні для трансплантації, а одна з них уражена туберкульозом [16, с. 108]. Лікарі не провели усіх необхідних обстежень потенційних донорів на предмет виявлення у них ймовірних захворювань і трансплантували анатомічні матеріали, які заборонені до пересаджування, вважаючи нирки придатними для трансплантації реципієнтам.

Інтелектуальна ознака недбалого порушення порядку трансплантації характеризується відсутністю в особи усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння. Відсутність такого усвідомлення не є вибачальною, бо воно мало місце в результаті недотримання вимог Закону про трансплантацію. За таких обставин особа демонструє зневажливе ставлення до існуючих правил, недостатню обачність під час здійснення трансплантації анатомічних матеріалів. Для констатації злочинної недбалості теорія кримінального права та судова практика використовують два критерії: об'єктивний та суб'єктивний [28, с. 332]. Об'єктивний критерій недбалості, в даному випадку, ґрунтується на нормативному обов'язку медичного працівника усвідомлювати небезпечний характер свого діяння і неухильно дотримуватися встановлених правил під час здійснення трансплантації органів або тканин людини. Такий обов'язок випливає, перш за все, із Закону про трансплантацію. Покладення тих чи інших обов'язків на медичного працівника, саме по собі, не є достатнім для обґрунтування кримінальної відповідальності. Для вирішення питання про відповідальність необхідно встановити також суб'єктивний критерій недбалості. Головне значення тут має існування фактичної можливості особи усвідомити суспільно небезпечний характер свого діяння, для цього враховуються індивідуальні якості (наприклад, освіта працівника, яка дає можливість здійснювати оцінку своєї діяльності у сфері трансплантації) та конкретна обстановка, в якій діє певна особа. Сукупність обох

критеріїв робить для суб'єкта реально можливим усвідомлення суспільної небезпечності свого діяння [25, с. 176-178].

Вольова ознака недбалого порушення порядку трансплантації полягає у тому, що особа, маючи нормативний обов'язок та реальну можливість усвідомити суспільно небезпечний характер свого діяння, не мобілізує свою увагу для такого усвідомлення.

Інші ознаки суб'єктивної сторони, такі як мета і мотив, не передбачені законодавцем в диспозиції ч. 1 ст. 143 КК України, отже в даній частині вони виступають факультативними ознаками і на кваліфікацію не впливають.

Як вже зазначалось, вчинення дій, які можна кваліфікувати за ч. 2, 3, 4, 5 ст. 143 КК України можливе лише з прямими умислом.

Дії, передбачені ч. 2 ст. 143 КК України характеризуються окрім прямого умислу ще й спеціальною метою – вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин **з метою їх трансплантації**. Потрібно зазначити, що дана мета обов'язково підлягає встановленню в процесі розслідування. Без доведення мети, злочинні дії можуть підлягати кваліфікації за статтями КК України, що передбачають відповідальність за тілесні uszkodження.

Що ж до ч. 3 даної статті, то потрібно з'ясувати усвідомлення злочинцем стану потерпілої особи (безпорадний стан чи стан матеріальної чи іншої залежності). В разі, коли потерпілий перебував у вищезазначеному стані та злочинець скористався такою обставиною – особливості кваліфікації відсутні. Якщо ж потерпілий не перебував в станах (стані), зазначеному в ч. 2 даної статті, а суб'єкт злочину був переконаний в протилежному, тоді дії злочинця потрібно кваліфікувати як замах на діяння, передбачене ч. 2 ст. 143 КК України та за фактично вчинене ним діяння.

Обов'язковому доведенню підлягають такі ознаки суб'єктивної сторони як мотив та мета у ч. 4 ст. 143 КК України. В даній частині йде мова про незаконну торгівлю органами або тканинами людини. Маємо зазначити, що на законних підставах про торгівлю органами або тканинами людини можливо вести мову лише в одному випадку – продажу кісткового мозку. (Укладання угод, що передбачають купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється) [48]. Отже, в даній частині потрібно з'ясувати корисливий мотив та мету дій, що вчиняються злочинцем.

Корисливий мотив – це прагнення, спонукання особи до незаконного збагачення (як свого, так і третіх осіб) за рахунок вчинення протиправних дій у відношенні інших осіб, суспільства або держави.

Існують різні точки зору на визначення змісту корисливого мотиву, зокрема, вказується, що ним є:

1) прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу винного або іншої особи (групи осіб) шляхом завідомо протиправного, передбаченого

кримінальним законом, заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат;

2) прагнення протиправно задовольнити потребу винного в набутті майнових цінностей, майнових прав або в звільненні від майнових зобов'язань для особистої вигоди або наживи.

Особливість корисливого мотиву проявляється в тому, що він може бути притаманний переважній більшості умисних злочинів [23].

6. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин

В статті 143 КК України передбачено такі *кваліфікуючі ознаки*:

1. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 3).

Кваліфікуючими ознаками вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації законодавець визначив дії, передбачені ч. 2 ст. 143 КК України, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного.

Безпорадний стан – як фізичний або психічний стан, обумовлений об'єктивними і суб'єктивними факторами, за наявності якого особа не може чинити опір злочинцю або уникнути злочинних посягань [55, с. 25].

До факторів, які обумовлюють *безпорадний стан* особи можливо віднести вік, інвалідність (фізичні вади), непритомний стан, період хворобливого або реабілітаційного стану, розлади психіки, в результаті яких особа не могла розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій, вживання алкогольних напоїв, наркотиків тощо.

Тлумачення на рівні нормативно-правового акту даний термін набув в Постанові Пленуму верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». В ній Верховний суд визначив, що стан потерпілої особи слід визнавати *безпорадним*, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір.

Вирішуючи питання про те, чи є стан потерпілої особи безпорадним внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або дії на її організм отруйних, токсичних та інших сильнодіючих речовин, судам слід виходити з того, що

безпорадним у цих випадках можна визнати лише такий стан, який позбавляв потерпілу особу можливості розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій або чинити винній особі опір. При цьому не має значення, чи винна особа привела потерпілу особу у такий стан (наприклад, дала наркотик, снодійне, напоїла алкогольними напоями тощо), чи остання перебувала у безпорадному стані незалежно від дій винної особи.

Визначення характеру впливу на організм потерпілої особи лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, вживання яких могло привести її до безпорадного стану, потребує спеціальних знань. Тому у таких та в інших подібних випадках слід призначати відповідну експертизу [47].

Потрібно наголосити на тому, що злочинець має усвідомлювати, що потерпілий перебуває у безпорадному стані. Для розслідування також важливо встановити чи сама особа, щодо якої вчиняється злочин своїми діями набула такого стану, чи в цей стан її ввели насильно. Однак, зважаючи на конструкцію даного складу злочину, насильство, що виражається у формі примушування вже набуло кримінально правової оцінки.

2. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного (ч. 3).

Незаконне вилучення органів або тканин у особи, яка перебуває в ***матеріальній чи іншій залежності від винного***, передбачає, що між потерпілим та винною особою існує певна залежність, яка склалася до вчинення даного злочину злочину.

Під **залежністю** розуміють такий зв'язок (стан відносин) між суб'єктом злочину та потерпілим, при якому реалізація істотних інтересів останнього була обумовлена поведінкою винного, або реалізація істотних інтересів кожного з них була обумовлена обопільною поведінкою. Але в будь-якому випадку йдеться про підкорення волі однієї особи чужій, більш сильній волі іншої особи [37, с. 352].

В ч. 3 ст. 143 КК України передбачено два види залежності, а саме матеріальну та іншу залежність. *Матеріальна залежність* потерпілого (донора) від винної особи, це така залежність, при якій потерпілий повністю або частково перебуває на утриманні винного, або знаходиться в іншій майновій залежності, коли єдиним чи одним з основних джерел існування потерпілого є матеріальна, або інша життєзабезпечуюча допомога суб'єкта злочину [34, с. 253].

Наприклад, стан матеріальної залежності має місце між непрацездатними батьками та працездатними дітьми або непрацездатними дітьми та їх працездатними батьками; підопічними та їх опікунами; усиновленими та усиновителями [18, с. 143], між особами, в яких є невиконані цивільно-правові угоди та ін.

Під *іншою залежністю* суб'єкта злочину та потенційного донора слід розуміти службову, або залежність, що обумовлена виконанням професійних обов'язків, учбова залежність, залежність пацієнта від лікаря, залежність засудженого від адміністрації кримінально-виконавчої установи, залежність підозрюваного, обвинуваченого від особи, яка проводить досудове слідство тощо.

Також є особливо кваліфікуюча ознака:

1. Дії, передбачені частинами другою, третьою чи четвертою ст. 143 КК України, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 5).

Ця особливо кваліфікуюча ознака вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин є також кваліфікуючою ознакою незаконної торгівлі органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143 КК України) [38].

Крім кваліфікуючих, в ч. 5 ст. 143 КК передбачено ***особливо кваліфікуючу ознаку*** незаконного вилучення органів або тканин людини, а саме – вчинення дій, передбачених частинами злочину другою, третьою чи четвертою *за попередньою змовою групою осіб*.

Згідно з ч. 2 ст. 28 КК України, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб означає спільне вчинення цього злочину декількома (двома і більше) суб'єктами злочину, які заздалегідь домовились про спільне його вчинення. Домовитись про спільне вчинення злочину заздалегідь – означає дійти згоди щодо його вчинення до моменту виконання його об'єктивної сторони. Таким чином, ця домовленість можлива на стадії до готування злочину, а також у процесі замаху на злочин.

Як впливає із ч. 2 ст. 28 КК України, домовленість повинна стосуватися спільності вчинення злочину (узгодження об'єкта злочину, його характеру, місця, часу, способу вчинення, змісту виконуваних функцій тощо). Така домовленість може відбутися у будь-якій формі – усній, письмовій, за допомогою конклюдентних дій тощо. Учасники вчинення злочину такою групою діють як співвиконавці. При цьому можливий технічний розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль [19]. На жаль, законодавець, як наголошують науковці, не передбачив вчинення даного злочину організованою групою. При вчиненні ж такого діяння злочинною організацією, як один із можливих варіантів потрібно розглянути кваліфікацію за сукупністю злочинів передбачених ч. 5 ст. 143 КК України та ст. 255 КК України [7, с. 36].

7. Відмежування злочинів, передбачених ст. 143 КК України від інших злочинів

Розглядаючи питання розмежування, в першу чергу, потрібно розглянути розмежування дій, що передбачені ст. 143 та ст. 144 КК України. Зазначимо, що: предметом незаконної трансплантації визнано органи та тканини живої і мертвої людини, а у ст. 144 КК України – кров живої людини.

Порядок трансплантації порушується щодо: 1) реципієнта; 2) мертвого донора; 3) живого донора.

За насильницького донорства – потерпілим є тільки донор.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 144 КК України, є закінченим із моменту вилучення у потерпілого хоча б первинної дози крові. Злочин, передбачений ч. ст. 143 КК України закінчений з моменту вчинення самого діяння.

Суб'єкт злочину, передбачений ч. 1 ст. 143 КК України, – спеціальний, ч.ч. 2, 3, 4, – як загальний, так і спеціальний. Суб'єкт насильницького донорства тільки спеціальний – медичний працівник.

Вина у складах злочинів, передбачених ст. 143 КК (залежно від форми вчинення відповідного злочину) може бути і у формі умислу, так і у формі необережності (ч. 1 ст. 143 КК), тоді як у ст. 144 КК – лише умисною [31, с. 13].

З урахуванням змісту диспозиції ч. 2 ст. 143 КК можна стверджувати, що незаконне вилучення анатомічних матеріалів людини можливе у співучасті із загальним суб'єктом, оскільки примушування або обман може застосовувати будь-яка особа. У такому випадку будь-яка особа (загальний суб'єкт) виконує частину об'єктивної сторони незаконного вилучення анатомічних матеріалів. Співвиконавцем, який застосовує примушування або обман для скоєння злочину, може бути і реципієнт, якому потрібні анатомічні матеріали донора. При цьому наявність родинних генетичних зв'язків між донором і суб'єктом злочину (реципієнтом) на кваліфікацію не впливає.

Також необхідно звернути увагу на співвідношення частин першої та другої ст. 143 КК, між якими існує тісний зв'язок і залежність. Ці норми є окремими складами злочинів, бо їх злочинні діяння, хоча і передбачені однією статтею КК України, але відрізняються між собою певними об'єктивними та суб'єктивними ознаками цих злочинів. Проте норми, передбачені частинами 1 і 2 ст. 143 КК України охороняють одні і ті ж суспільні відносини, що вказує на конкуренцію кримінально-правових норм (*Конкуренція кримінально-правових норм – це регулювання одного кримінально-правового відношення одночасно двома або більше нормами, пріоритетною з яких завжди є одна норма або сукупність норм*). Спільна їх риса полягає в тому, що вони з різним ступенем узагальнення і з різною повнотою передбачають ознаки одного і того ж злочину. Отже, як за об'ємом, так і за змістом ці норми частково співпадають.

Враховуючи, що будь-яке вилучення у людини шляхом примушування або

обману її органів або тканин завжди є одним із видів порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, співвідношення частин 1 та 2 ст. 143 КК України є конкуренцією загальної і спеціальної норми, де одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – частину цього кола, тобто окремі різновиди діянь, передбачених загальною нормою.

Неправомірна констатація смерті донора при подальшому вилученні в нього органів або тканин вчинена медичними працівниками необережно (злочинна недбалість) кваліфікується за сукупністю ч. 1 ст. 143 КК України та ч. 1 ст. 119 КК України.

При вилученні органів без мети подальшої їх трансплантації діяння підлягає кваліфікації за статтями КК України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень певного рівня.

Тобто, розмежувальними ознаками між, наприклад, ст. 121 КК України та ч. 2 ст. 143 КК України є суб'єкт та спеціальна мета (подальша трансплантація вилучених органів або тканин).

Зазначимо, що умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження або тяжкі тілесні ушкодження, заподіяні при незаконному вилученні анатомічних матеріалів, потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 122 КК України (за ознакою «вчинені з метою примусу до певних дій») або за ч. 1 ст. 121 КК України, так як у цьому випадку вчинюються злочини більш тяжкі, ніж діяння, передбачене у ч. 2 ст. 143 КК України.

Якщо консиліум лікарів вчиняє умисне протиправним заподіянням смерті потерпілому вчинене за попередньою змовою групою осіб, то таке діяння кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. А також, враховуючи, умисне порушення порядку встановлення факту смерті потерпілого, який є потенційним донором анатомічних матеріалів для трансплантації, – такі дії додатково необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 143 КК України [8, с. 79].

За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо) [46].

В цілому погоджуючись з позицією Пленуму Верховного Суду України відносно вбивства з корисливих мотивів, не можна визнати обґрунтованим його висновок, що за ч. 2 п. 6 ст. 115 КК України слід кваліфікувати будь-яке умисне вбивство з метою подальшого використання органів або тканин людини для трансплантації. Так, наприклад, важко говорити про корисливий мотив в діях консиліуму лікарів, які передчасно констатуватимуть смерть безнадійного хворого для того, щоб його органи були використані для порятунку реципієнта. Тому у разі позбавлення життя особи з метою наступного використання її органів або тканин для трансплантації, діяння, вказані в ч. 1 ст. 143 КК України, додатково можуть кваліфікуватися як за ч. 1, так і за ч. 2 ст. 115 КК України, залежно від конкретних обставин справи.

Якщо вказане вилучення було поєднане із вбивством потерпілого, слід мати на увазі, що заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, які завідомо для винного завдавали потерпілому особливих страждань, а так само глумління над трупом, яке виразилося у відрізання певних органів, судовою практикою розцінюється як вбивство з особливою жорстокістю і кваліфікується за п. 4 ч. 2 ст. 115, звісно кваліфікуючи дане діяння за сукупністю із ч. 1 ст. 143 КК України.

Торгівля людьми з метою вилучення у людини як органів, так і тканин для їх трансплантації повністю охоплюються ст. 149 та додаткової кваліфікації за ст. 143 КК України не вимагає [38].

У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 143 КК України злочинною організацією, то можливі два варіанта кваліфікації злочинів: перший, лише за ч. 5 ст. 143 КК України як вчинення його за попередньою змовою групою осіб; другий, за сукупністю злочинів, передбачених ч. 5 ст. 143 КК України та ст. 255 КК України [7, с. 36].

Список використаних джерел

1. Большая медицинская энциклопедия : в 30-ти т. / АМН СССР. 3-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1981. Т. 17. 512 с.
2. Большая медицинская энциклопедия: В 30-ти т. / АМН СССР. 3-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1976. Т. 4. 548 с.
3. Бородин С. В. Преступления против жизни. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 467 с.
4. Введение в клиническую трансплантологию / под ред. С. Л. Дземешкевич. М.: ИПО «Полигран», 1993. 392 с.
5. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 січня 2014 р. у справі № 0907/18973/2012, провадження № 1-кп/344/2/14.
6. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Національна академія внутрішніх справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
7. Вознюк А. А. Кримінально правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ: Нац. ак. внут. справ, 2015. 192 с.
8. Горелик И. И. Правовые аспекты пересадки органов и тканей. Минск: Высшая школа, 1971. 91 с.
9. Гринчак С. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини : проблеми об'єкта злочину. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 квіт. 2004 р.). – К.; Х.: Юрінком Інтер, 2004. С. 104–105.
10. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно живого донора. *Форум права*. 2015. № 4. С. 65–71 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_13.pdf.
11. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2006. 218 с.
12. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : монографія. Х.: Видавець СПДФО Вапнярчук Н. М., 2005. 256 с.
13. Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» : постанова КМУ від 24 квіт. 2000 р. № 695 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/695-2000-%D0%B>
14. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : Вип. 78 : «Охорона здоров'я» / Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство праці та соціальної політики України. К., 2002. 372 с.
15. Дорош Л. В., Потапенко І. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 21. 2011. С. 99–110 URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5486/1/Dorosh_99.pdf

16. Драговец Я., Холлендер П. Современная медицина и право / пер. со словац. М.: Юрид. лит., 1991. 336 с.
17. Інструкція щодо вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора-трупа : наказ МОЗ від 25 вересн. 2000 р. № 226 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0699-00>
18. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз склад злочину): дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 196 с.
19. Коментар до статті 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/028.php>
20. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), прийнята Радою Європи 4 квітня 1997 р. Ратифікована Україною 22 березня 2002 р. URL: www.pau.kiev.ua.
21. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відом. Верх. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
22. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. К.: Атіка, 2002. 640 с.
23. Корисливий мотив URL: <http://crimpravo.com/terminologichnii-slovník/korislivij-motiv>
24. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. 5-те вид, перероб. та допов. К.: Атіка, 2009. 352 с.
24. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.-Х. : Юрінком Інтер-Право, 2001. 416 с.
25. Кримінальне право України: Загальна частин : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2004. 480 с
26. Кримінальний Кодекс України від 5 квітн. 2001 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
27. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т.2 / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
28. Курс уголовного права. Общая часть: учебник / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. Т. 1: Учение о преступлении. М: ИКД «Зерцало-М», 2002. 624 с.
29. Лаврик А. Агент «трансплантаційної мафії». *Укр. тиждень*. 2008. № 36 (45). С. 2.

30. Лизогуб Я. Щодо юридичної неузгодженості окремих приписів ст. 143 КК України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 2 (44). С. 52.

31. Лісіцина Ю. О. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини та насильницьке донорство : кримінально-правова та кримінологічна характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 20 с.

32. Мислива О. О. Проблеми кримінального захисту трансплантології. Склад злочину. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 12. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С. 476–479.

33. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.

34. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С. С. Яценка. Київ: А.С.К., 2002. 936 с.

35. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-є вид., переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2003. 1056 с

36. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; За заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея; НАВС. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

37. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка. К. : Каннон, 2001. 1104 с.

38. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид. перероб. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. 316 с.

39. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; За заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. Х.: Право, 2005. 256 с.

40. Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фекальних матеріалів дозволених до вилучення у донора-трупа : указ Міністерства охорони здоров'я України № 226 від 25 верес. 2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1804.

41. Пинаев А. А. Курс лекцій по общей части уголовного права. Книга первая: О преступлениях. Х.: Харьков юридический, 2001. 289 с.

42. Положення про порядок проведення атестації лікарів : наказ Міністерства охорони здоров'я № 359 від 19 груд. 1997 р. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 3. Ст. 127.

43. Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозоку: наказ МОЗ України від 04 травн. 2000 р. № 96 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0683-00>

44. Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини: наказ МОЗ України від 23 вересн. 2013 р. № 821 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>

45. Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації: наказ МОЗ 25 вересн. 2000 № 226 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0697-00>

46. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова пленуму Верховного суду України від 07 лютог. 2003 р. № 2 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

47. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова пленуму верховного суду України від 30 травн. 2008 р. № 5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

48. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: закон України від 16 липня 1999 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 41. Ст. 377.

49. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. 304 с.

50. Сапронов О. В. Кримінальна відповідальність за насильницьке донорство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 193 с.

51. Тобес Брижит Право на здоровье: Теория и практика. М.: Устойчивый мир, 2001. 370 с.

52. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Х. : Вища школа, 1989. 104 с.

53. Цивільний кодекс України. Х.: Ігвіні, 2009. 350 с.

54. Чеботарьова Г. В. Проблема правового регулювання донорства органів в Україні. *Часопис Київського ун-ту права*. 2002. № 4. С. 54–59.

55. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 219 с.

56. Щодо питання трансплантації органів. URL: <http://tytykalo.com.ua/shhodo-pitannya-transplantaci%D1%97-organiv/>

57. Экштайн К. Основные права и свободы по российской Конституции и Европейской Конвенции : учебн. пособ. М. : NOTA BENE, 2004. 496 с.

Додатки

ПЕРЕЛІК

державних та комунальних закладів охорони здоров'я і державних наукових установ, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів людині

Заклади охорони здоров'я і наукові установи, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів людині

- Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин МОЗ, м. Київ
- Інститут хірургії і трансплантології Академії медичних наук, м. Київ
- Інститут серцево-судинної хірургії імені М.М. Амосова Академії медичних наук, м. Київ
- Інститут урології Академії медичних наук, м. Київ
- Донецьке обласне клінічне територіальне медичне об'єднання
- Запорізька обласна клінічна лікарня
- Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги
- Львівська обласна клінічна лікарня
- Одеська обласна клінічна лікарня
- Київська міська клінічна лікарня «Київський міський центр серця»
- Державна установа «Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ

Заклади охорони здоров'я і наукові установи, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією органів людини

- Харківський обласний клінічний центр урології і нефрології імені В.І. Шаповала
- Центральна міська клінічна лікарня, м. Київ
- Дніпропетровська обласна клінічна лікарня імені Мечнікова
- Луганська обласна клінічна лікарня

Заклади охорони здоров'я і наукові установи, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією тканин людини

- Інститут нейрохірургії імені А.П. Ромоданова Академії медичних наук, м. Київ
- Інститут травматології і ортопедії Академії медичних наук, м. Київ
- Інститут отоларингології імені проф. О.С. Коломійченка Академії медичних наук, м. Київ
- Інститут стоматології Академії медичних наук, м. Одеса
- Інститут очних хвороб і тканинної терапії імені В.П. Філатова Академії медичних наук, м. Одеса
- Київська міська клінічна офтальмологічна лікарня «Центр мікрохірургії ока»

– Київський міський центр судинно-ендокринних захворювань органу зору Київської міської клінічної лікарні № 1

– Науково-дослідний інститут травматології і ортопедії Донецького державного медичного університету імені М. Горького

– Науково-практичний центр ендокринної хірургії і трансплантації ендокринних органів і тканин МОЗ, м. Київ

– Міжвідомчий науковий центр кріобіології і кріомедицини Національної академії наук, Академії медичних наук, МОЗ, м. Харків

– Дорожня клінічна лікарня № 1, м. Київ

– Одеська міська лікарня № 11 (Обласний центр травматології та ортопедії)

– Одеська міська лікарня № 2 (Центр очної травми Одеського медичного університету)

– Харківська клінічна лікарня № 14 імені Л.Л. Гіршмана

– Інститут невідкладної і відновної хірургії імені В.К. Гусака Академії медичних наук, м. Донецьк

– Донецький обласний протипухлинний центр

– Донецька обласна травматологічна лікарня

– Інститут патології хребта та суглобів імені професора М.І. Ситенка Академії медичних наук, м. Харків

– Комунальний заклад Київської обласної ради «Київська обласна клінічна лікарня»

– Центральна міська клінічна лікарня, м. Київ

– Комунальний заклад «Дніпропетровська обласна клінічна офтальмологічна лікарня»

**Заклади охорони здоров'я і наукові установи,
які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією клітин людини**

– Інститут клінічної радіології Наукового центру радіаційної медицини Академії медичних наук, м. Київ

– Інститут нейрохірургії імені А.П. Ромоданова Академії медичних наук, м. Київ

– Інститут очних хвороб і тканинної терапії імені В.П. Філатова Академії медичних наук, м. Одеса

– Дорожня клінічна лікарня № 1, м. Київ

– Державне підприємство АТ холдингової компанії «Київміськбуд» медичного науково-практичного об'єднання «Медбуд», м. Київ

– Інститут отоларингології імені проф. О.С. Коломійченка Академії медичних наук, м. Київ

– Київська міська клінічна офтальмологічна лікарня «Центр мікрохірургії ока»

– Київський центр трансплантації кісткового мозку, м. Київ

– Міжвідомчий науковий центр кріобіології і кріомедицини Національної академії наук, Академії медичних наук, МОЗ, м. Харків

– Науково-практичний центр ендокринної хірургії і трансплантації ендокринних органів і тканин МОЗ, м. Київ

– Поліклініка № 1 Державного управління справами, м. Київ

– Українська дитяча спеціалізована лікарня «Охматдит» МОЗ, м. Київ

– Міський спеціалізований центр сімейного здоров'я і андрогінекології, м. Київ

– Інститут невідкладної і відновної хірургії імені В.К. Гусака Академії медичних наук, м. Донецьк

– Донецький обласний протипухлинний центр

– Донецька обласна травматологічна лікарня

- Інститут патології хребта та суглобів імені професора М.І. Ситенка Академії медичних наук, м. Харків
- Комунальний заклад Київської обласної ради "Київська обласна клінічна лікарня"
- Центральна міська клінічна лікарня, м. Київ
- Науково-дослідний інститут травматології та ортопедії Донецького національного медичного університету імені М. Горького
- Державна установа «Інститут патології крові та трансфузійної медицини Національної академії медичних наук України», м. Львів
- Національний інститут раку, м. Київ

**Заклади охорони здоров'я і наукові установи,
які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією тканин та
клітин людині при опікових ураженнях**

- Інститут невідкладної і відновної хірургії імені В.К. Гусака Академії медичних наук, м. Донецьк
- Вінницька обласна клінічна лікарня
- Дніпропетровська міська клінічна лікарня № 2
- Дніпропетровська обласна дитяча клінічна лікарня
- Житомирська обласна клінічна лікарня імені О.Ф. Горбачевського
- Запорізький центр екстреної медицини та швидкої допомоги
- Івано-Франківська обласна клінічна лікарня
- Київська міська клінічна лікарня № 2
- Київська обласна клінічна лікарня
- Кіровоградська обласна лікарня
- Комунальна установа «Одеський обласний медичний заклад» Управління охорони здоров'я Одеської облдержадміністрації
- Комунальна установа міська лікарня № 10, м. Одеса
- Комунальний заклад Сумської обласної ради «Сумська обласна лікарня»
- Комунальний лікувально-профілактичний заклад "Чернігівська обласна лікарня"
- Краматорська міська лікарня № 3
- Криворізька міська лікарня № 2
- Луганська обласна клінічна лікарня
- Луцька міська лікарня № 2
- Львівська міська лікарня N 8
- Макіївська міська лікарня № 2
- Маріупольська міська лікарня № 1
- Миколаївська міська лікарня № 3
- Рівненська обласна клінічна лікарня
- Сімферопольська міська лікарня № 6
- Тернопільська міська комунальна лікарня швидкої допомоги
- Ужгородська обласна клінічна лікарня
- Харківська міська лікарня швидкої та невідкладної медичної допомоги № 4
- Херсонська обласна клінічна лікарня
- Хмельницька обласна клінічна лікарня
- Черкаська міська лікарня № 1
- Чернівецька лікарня швидкої медичної допомоги

**Заклади охорони здоров'я і наукові установи,
в яких мають право проводити вилучення органів у донорів-трупів**

- Вінницька обласна клінічна лікарня
 - Волинська обласна лікарня
 - Донецька обласна клінічна лікарня
 - Донецька обласна травматологічна лікарня
 - Комунальний заклад «Алчевська центральна міська лікарня», Луганська область
 - Комунальна установа «1-А міська лікарня» Антрацитівської міської ради, Луганська область
 - Комунальна установа «Міська лікарня «Ізвестій», м. Красний Луч, Луганська область
 - Комунальний заклад Свердловська центральна міська лікарня № 1, Луганська область
 - Комунальна установа «Севєродонецька міська багатопрофільна лікарня», Луганська область
 - Комунальна установа «Старобільська центральна районна лікарня», Луганська область
- Донецька область**
- Єнакіївська центральна клінічна лікарня
 - Залізнична лікарня № 2, м. Ясинувата
 - Лікарня швидкої медичної допомоги, м. Маріуполь
 - Міська лікарня № 1, м. Макіївка
 - Міська лікарня № 2, м. Горлівка
 - Міська лікарня № 2, м. Дружківка
 - Міська лікарня № 2, м. Макіївка
 - Міська лікарня № 2, м. Сніжне
 - Міська лікарня № 3, м. Краматорськ
 - Міські лікарні № 1, 2, 3, 4 і 5, м. Маріуполь
 - Районна лікарня, м. Красноармійськ
 - Центральна міська лікарня, м. Слов'янськ
 - Центральна міська лікарня, м. Торез
 - Центральна міська лікарня, м. Харцизьк
 - Центральна міська лікарня, м. Шахтарськ
 - Центральна районна лікарня, м. Авдіївка
 - Центральна районна лікарня, м. Артемівськ
 - Центральна районна лікарня, м. Волноваха
 - Центральна районна лікарня, м. Вугледар
 - Центральна районна лікарня, м. Дебальцеве
 - Центральна районна лікарня, м. Димитров
 - Центральна районна лікарня, м. Добропілля
 - Центральна районна лікарня, м. Докучаєвськ
 - Центральна районна лікарня, м. Костянтинівка
 - Центральна районна лікарня, м. Красний Лиман
 - Центральна районна лікарня, м. Маріїнка
 - Центральна районна лікарня, м. Новоазовськ
 - Центральна районна лікарня, м. Ясинувата
 - Центральна районна лікарня, смт Велика Новосілка
 - Центральна районна лікарня, смт Володарське
 - Центральна районна лікарня, смт Олександрівка
 - Центральна районна лікарня, смт Старобешеве

- Центральна районна лікарня, смт Тельманове
- Дніпропетровська обласна клінічна лікарня
- Криворізька центральна районна лікарня, Дніпропетровська область
- Запорізька обласна клінічна лікарня
- Житомирська обласна клінічна лікарня
- Бердянська міська лікарня, Запорізька область
- Василівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Медико-санітарна частина заводу «Запоріжсталь»
- Мелітопольська лікарня швидкої медичної допомоги, Запорізька область
- Мелітопольська центральна міська лікарня № 1, Запорізька область
- Міська лікарня швидкої медичної допомоги № 5, м. Запоріжжя
- Міські лікарні № 6 і 9, м. Запоріжжя
- Пологівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Якимівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Івано-Франківська обласна клінічна лікарня
- Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги
- Київська обласна клінічна лікарня
- Київські міські лікарні № 1, 3 і 12
- Київська область
- Баришівська центральна районна лікарня
- Березанська міська лікарня, Баришівський район
- Білоцерківська міська лікарня № 2
- Білоцерківська центральна районна лікарня
- Богуславська центральна районна лікарня
- Бориспільська центральна районна лікарня
- Бородянська центральна районна лікарня
- Броварська центральна районна лікарня
- Васильківська центральна районна лікарня
- Вишгородська центральна районна лікарня
- Володарська центральна районна лікарня
- Згурівська центральна районна лікарня
- Іванківська центральна районна лікарня
- Кагарлицька центральна районна лікарня
- Києво-Святошинська центральна районна лікарня
- Київська центральна міська клінічна лікарня
- Макарівська центральна районна лікарня
- Миронівська центральна районна лікарня
- Обухівська центральна районна лікарня
- Переяслав-Хмельницька центральна районна лікарня
- Поліська центральна районна лікарня
- Ржищівська міська лікарня, Кагарлицький район
- Рокитнянська центральна районна лікарня
- Сквирська центральна районна лікарня
- Ставищенська центральна районна лікарня
- Таращанська центральна районна лікарня
- Тетіївська центральна районна лікарня
- Фастівська центральна районна лікарня
- Яготинська центральна районна лікарня

- Луганська обласна клінічна лікарня
- Львівська обласна клінічна лікарня
- Львівська міська лікарня швидкої медичної допомоги
- Дрогобицька центральна районна лікарня, Львівська область
- Миколаївська обласна лікарня
- Миколаївська клінічна лікарня швидкої допомоги
- Одеська обласна клінічна лікарня
- Одеська міська лікарня швидкої допомоги № 1
- Одеська міська лікарня № 11
- Білгород-Дністровська міська лікарня, Одеська область
- Біляївська районна лікарня, Одеська область
- Комінтернівська районна лікарня, Одеська область
- Овідіопольська районна лікарня, Одеська область
- Полтавська обласна клінічна лікарня
- Рівненська обласна лікарня
- Сімферопольська міська клінічна лікарня
- Севастопольська міська лікарня
- Тернопільська обласна клінічна лікарня
- Ужгородська обласна клінічна лікарня
- Харківська обласна клінічна лікарня
- Харківська міська лікарня швидкої медичної допомоги № 4
- Херсонська обласна лікарня
- Хмельницька обласна лікарня
- Черкаська обласна клінічна лікарня
- Чернігівська обласна клінічна лікарня
- Чернівецька обласна клінічна лікарня
- Науково-дослідний інститут травматології та ортопедії Донецького національного медичного університету імені М. Горького

**Заклади охорони здоров'я і наукові установи,
які мають право вилучати анатомічні матеріали у донорів-трупів для подальшої
трансплантації тканин та виготовляти біоімпланти**

- Бердянська міська лікарня, Запорізька область
- Білгород-Дністровська міська лікарня, Одеська область
- Біляївська районна лікарня, Одеська область
- Василівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Волинська обласна лікарня
- Волинське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Горлівське міське бюро судово-медичної експертизи, Донецька область
- Державне науково-виробниче підприємство «Біоімплант» МОЗ, м. Київ
- Дніпропетровська обласна клінічна лікарня
- Дніпропетровське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Донецьке обласне бюро судово-медичної експертизи
- Дрогобицька центральна районна лікарня, Львівська область
- Житомирська обласна клінічна лікарня
- Житомирське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Закарпатське обласне бюро судово-медичної експертизи

- Запорізьке обласне бюро судово-медичної експертизи
- Запорізьке обласне патолого-анатомічне бюро
- Івано-Франківська обласна клінічна лікарня
- Івано-Франківське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Комунальний заклад Київської обласної ради «Київська обласна клінічна лікарня»
- Київське міське бюро судово-медичної експертизи
- Київські міські лікарні № 1, 3 і 12
- Кіровоградське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Комінтернівська районна лікарня, Одеська область
- Луганська обласна клінічна лікарня
- Луганське міське патолого-анатомічне бюро
- Луганське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Львівська міська лікарня швидкої медичної допомоги
- Макіївське міське патолого-анатомічне бюро, Донецька область
- Медико-санітарна частина заводу «Запоріжсталь»
- Мелітопольська міська лікарня № 1, Запорізька область
- Миколаївська обласна лікарня
- Миколаївське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Міська клінічна лікарня швидкої допомоги, м. Миколаїв
- Міська лікарня швидкої медичної допомоги № 5, м. Запоріжжя
- Міські лікарні № 6 і 9, м. Запоріжжя
- Овідіопольська районна лікарня, Одеська область
- Одеська міська лікарня № 11
- Одеська міська лікарня швидкої допомоги № 1
- Одеське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Одеське обласне патолого-анатомічне бюро
- Пологівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Полтавська обласна клінічна лікарня
- Полтавське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Рівненська обласна лікарня
- Рівненське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Севастопольська міська лікарня
- Сімферопольська міська клінічна лікарня
- Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Тернопільська обласна клінічна лікарня
- Ужгородська обласна клінічна лікарня
- Харківська міська лікарня швидкої медичної допомоги № 4
- Харківська обласна клінічна лікарня
- Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Херсонська обласна лікарня
- Херсонське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Хмельницька обласна лікарня
- Центральна міська клінічна лікарня, м. Київ
- Черкаська обласна клінічна лікарня
- Черкаське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Чернівецька обласна клінічна лікарня
- Чернівецьке обласне бюро судово-медичної експертизи
- Чернігівська обласна клінічна лікарня

- Чернігівське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Якимівська центральна районна лікарня, Запорізька область
- Інститут невідкладної і відновної хірургії імені В.К. Гусака Академії медичних наук, м.

Донецьк

- Інститут патології хребта та суглобів імені професора М.І. Ситенка Академії медичних наук, м. Харків

- Донецький обласний протипухлинний центр

- Донецька обласна травматологічна лікарня

- Науково-дослідний інститут травматології та ортопедії Донецького національного медичного університету імені М. Горького

- Комунальний заклад «Алчевська центральна міська лікарня», Луганська область

- Комунальна установа «І-А міська лікарня» Антрацитівської міської ради, Луганська область

- Комунальна установа «Міська лікарня «Ізвестій», м. Красний Луч, Луганська область

- Комунальний заклад Свердловська центральна міська лікарня № 1, Луганська область

- Комунальна установа «Севєродонецька міська багатопрофільна лікарня», Луганська область

- Комунальна установа «Старобільська центральна районна лікарня», Луганська область¹

¹ Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»: Постанова КМУ від 24 квітня 2000 р. № 695 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/695-2000-%D0%BF>

Словник термінів

Трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини;

Анатомічні матеріали – органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини;

Гомотрансплантати – анатомічні матеріали людини, призначені для трансплантації;

Біоімплантати – засоби медичного призначення, виготовлені з анатомічних матеріалів померлих людей;

Ксенотрансплантати – анатомічні матеріали тварини, призначені для трансплантації;

Фетальні матеріали – анатомічні матеріали мертвого ембріона (плода) людини;

Донор – особа, у якої за життя або після її смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації або для виготовлення біоімплантатів;

Реципієнт – особа, для лікування якої застосовується трансплантація.

Наукове видання

ПРОЦЮК Олег Володимирович,
АЛЕКСЄЄВА-ПРОЦЮК Діана Олександрівна

КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ

Методичні рекомендації

Комп'ютерна верстка Д. О. Алексєєва-Процюк

Підписано до друку 25.10.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 5,75. Ум. друк. арк. 5,35.
Тираж 50 прим.

Друк:
ФО-П Поліщук О.В.
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49